

تحریف و التقاط؛ نگاهی به کارنامه محمد شحرور (۵) ترتیل قرآن، میان مفسران و محمد شحرور

شریف محمد جابر | ترجمه: عبدالله شیخ آبادی

ترتیل قرآن، میان مفسران و محمد شحرور |

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ترتیل قرآن، میان مفسران و محمد شحرور

در چندین مصاحبه و نوشتار، اندیشمند سکولار محمد شحرور چنین ادعا می‌کند که علمای اسلام معنای «ترتیل» در آیه **﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا﴾** [المزمل: ۴] (و قرآن را با ترتیل بخوان)، را تحریف کرده‌اند. وی در برنامه‌ای تلویزیونی از شبکه «روتانا الخلیجیه» می‌گوید که فهم میراثی از ترتیل فریبنده است، و عالمان آن را به معنای صوت و خوش‌صدایی برداشت کرده‌اند؛ به‌زعم او این برداشت برگرفته از روش مسیحیانی است که در کلیساها نیایش‌هایشان را ترتیل می‌کنند! وی با زبان عامیانه دربارهٔ این معنا که به‌نظر او نادرست است، می‌گوید: «[ترتیل] تبدیل شد به غنه و مده، غنه و اقبال (!) و اغنام (!) و یک مد و دو مد و...». (برخی از این اصطلاحات اصلاً در علم تجوید نیست و محمد شحرور از خودش ساخته است).

وی همچنین در مقاله‌ای تحت عنوان «ایمان و اسلام» در مجله روز الیوسف که در وبسایتش منتشر شده، می‌نویسد: «اگر معنای میراثی ترتیل را بپذیریم مطلقاً قابل تصور نیست که آوازخوانی قرآن بر نغمه‌ها و با صدای خوش، راهی برای آمادگی جهت دریافت پیام آسمانی با مسؤولیت‌های بزرگ آن باشد».

در برابر این معنا که او به علما نسبت می‌دهد، شحرور ترتیل را «مجموعه‌ای همگون» تعریف می‌کند؛ همانند «رتلی - یا ستونی - از تانک‌ها» (به نمونه‌برداری او از اصطلاحات معاصر توجه کنید!). وی در وبسایت خود درباره معنای ترتیل می‌نویسد: «گردآوری آیاتی که درباره موضوع واحدی هستند در یک رتل (ستون)، مانند ترتیل آیاتی درباره آدم یا آفرینش جهان؛ و ترتیل فقط درباره موضوعات قرآن است».

پیش از پرداختن به تعریف شحرور از ترتیل، مایلیم به افترای او بر علمای اسلام اشاره کنم؛ هیچ‌یک از آنان نگفته‌اند که ترتیل به معنای زیباسازی صوت یا آوازخوانی با نغمه‌هاست! روشن است که شحرور میان سه مفهوم تفاوتی

قائل نیست: میان «ترتیل» و «زیباسازی و آهنگین کردن صدا» و «احکام تجوید»!

با مراجعه به مهم‌ترین تفاسیر علمای گذشته درمی‌یابیم که آنان «ترتیل» را با معانی نزدیکی تفسیر کرده‌اند که همگی بر آرام خواندن، روشن بیان کردن و با تأمل خواندن دلالت دارد؛ اموری که به تدبّر قرآن، فهم آن، تأثیرپذیری از آیاتش و رساندن صحیح آن به مردم کمک می‌کند. در ادامه، دیدگاه برخی از مفسران دربارهٔ آیه **﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾** [المزمل: ۴] (و قرآن را با ترتیل بخوان) آمده است که نشان می‌دهد هیچ‌یک از آنان ترتیل را برخلاف ادعای شحرور به معنای خوش خوانی و آواز مانند مسیحیان در کلیسا تعریف نکرده‌اند!

سخنان مفسران دربارهٔ تفسیر آیه **﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً﴾** از ابن عباس (۶۸ هـ) تا محمد بن علی شوکانی (۱۲۵۰ هـ):

- مقاتل بن سلیمان (۱۵۰ هـ): «آن را آرام بخوان، آهسته و بدون شتاب. یعنی خدای عزوجل فرموده است: آن را به روشنی بیان کن».

- فرّاء (۲۰۷ هـ): «یعنی آن را آهسته و آرام بخوان».

- ابن قتیبه (۲۷۶ هـ): « ترتیل در قرائت یعنی روشن و واضح خواندن قرآن، چنان که گویی میان هر حرف و حرف دیگری فاصله می‌گذارد. و از همین معناست که گفته می‌شود: دهانی رتل و مرتل است اگر دندان‌ها فاصله‌دار و مرتب باشد. گفته می‌شود: کلام رتل است یعنی مرتب و واضح است. و دهان رتل یعنی اگر سطح دندان‌ها یکسان و مرتب باشد. و گفته می‌شود: مردی رتل است (با کسر) یعنی دندان‌هایش فاصله‌دار است».

- طبری (۳۱۰ هـ): «و هنگامی که قرآن را می‌خوانی، روشن و آشکار بخوان و آن را آهسته و با طمأنینه بخوان». او این معنا را از روایت‌هایی که از ابن عباس (۶۸ هـ)، حسن بصری (۱۱۰ هـ)، مجاهد (۱۰۴ هـ)، قتاده (۱۱۸ هـ) و دیگران نقل کرده، برگرفته است».

- زجاج (۳۱۱ هـ): «قرآن را به روشنی تبیین کن؛ و این تبیین کامل نمی‌شود مگر با پرهیز از شتاب در قرائت. بلکه زمانی تحقق می‌یابد که همه حروف را به روشنی ادا کرده و حق اشباع آن‌ها را ادا کنی».

- مائثیدی (۳۳۳ هـ): «ترتیل در زبان به معنای تبیین است؛ یعنی آن را به روشنی بیان کن». وی در تفسیر خود سخنان ارزشمندی درباره چرایی امر به ترتیل آورده که سزاوار مراجعه و تأمل است».

- نحاس (۳۳۸ هـ): «حقیقت ترتیل در زبان عرب چنین است: در قرائت توقف و تأنی داشته باش و میان هر حرف و حرف بعدی فاصله بگذار و عجله نکن که موجب درهم آمیختگی حروف شود. ترتیل از واژه «رتل» گرفته شده است. اصمعی می‌گوید: در دندان‌ها، رتل آن است که میان‌شان شکاف باشد و برخی بر برخی ننشینند؛ گفته می‌شود: «ثَغْرُ رَتْلٍ». ابو جعفر می‌گوید: این قوی صحیح و روشن است. همچنین گفته شده که رتل به معنای نرمی و لطافت است؛ بنابراین معنا آن است که: قرائت را نرم و بدون شتاب بخوان».

- سمرقندی (۳۷۳ هـ): «یعنی: آن را شمرده و با تأمل بخوان. و حسن بصری گفته است: هرگاه آن را خواندی، واضح و آشکار بیانش کن».

- ابن ابی زَمَنِین (۳۹۹ هـ): «یعنی آن را با تأمل و شمرده شمرده بخوان».

- ابن فورک (۴۰۶ هـ): «ترتیل عبارت است از مرتب سازی حروف بر اساس حق آن در تلاوت. اما حَدر (تند خوانی)، به معنای سرعت ورزیدن در آنهاست. هر دو شیوه، یعنی ترتیل و حدر، نیکو است؛ با این حال، در اینجا (در این مقام) تشویق و ترغیب به ترتیل شده است».

- ثعلبی (۴۲۷ هـ): «آن را واضح و جدا جدا بیان کن و در خواندنش شتاب مکن. این واژه برگرفته از کلام عرب است که می گویند: «تَغَرَّرْتُ لَ وَرَتَلْتُ»، یعنی دندانی که میان آنها فاصله باشد».

- مکی بن ابی طالب (۴۳۷ هـ): «یعنی هرگاه در نماز قرآن را خواندی، آن را به روشنی بیان کن و با تأمل و درنگ بخوان؛ این قول قتاده است. حسن بصری گفته است: معنایش این است که آن را با قرائتی واضح و آشکار بخوان».

و مجاهد گفته است: آن را پیایی و با طمأنینه تلاوت کن. رتل در لغت به معنای نرمی و ملایمت است؛ بنابراین معنای آیه این است که قرائت را نرم و ملایم ادا کن و با فشردگی و عجله مخوان. رتل در دندان‌ها به این معناست که میانشان فاصله باشد و بر روی یکدیگر سوار نباشند. گفته می‌شود: **تَغْرِ رَتْلٌ** (دندان‌هایی رتل) هرگاه شکل دندان‌ها اینچنین باشد».

- **قشیری (۴۶۵ هـ):** «با باطن و سرّ خویش در فهم آن کُنش و تأمل کن، و با زبان خود در قرائت آن درنگ و تأنی نما».

- **واحدی (۴۶۸ هـ):** «آن را با آرامش و طمأنینه، پیایی و به شیوه‌ای کاملاً واضح و آشکار بیان کن».

- **سمعانی (۴۸۹ هـ):** «حقیقت ترتیل، همان خواندنِ شمرده و با تأمل است، به گونه‌ای که حق هر حرف از اشباع (ادای کامل) و بدون هیچ عجله یا تندخوانی (هَـذَرَمَه) ادا شود. ابو جمره از ابن عباس روایت کرده است که گفت:

اینکه سورۀ بقره را با ترتیل کامل بخوانم، برایم دوست‌داشتنی‌تر از آن است که تمام قرآن را با تندخوانی (هَذَرَمَه) قرائت کنم».

- بغوی (۵۱۶ هـ): «ابن عباس گفته است: آن را به روشنی بیان کن. حسن بصری گفته است: آن را با قرائتی واضح بخوان. مجاهد گفته است: آن را شمرده و با تأمل تلاوت کن. قتاده گفته است: آن را با دقت و تأمل بخوان. همچنین از ابن عباس روایت شده که گفت: قرآن را در حال آرامش و طمأنینه خود بخوان؛ سه آیه، یا چهار آیه، یا پنج آیه (در هر نوبت)».

- زمخشری (۵۳۸ هـ): «قرائت آن به صورت شمرده و با تأمل، همراه با بیان آشکار حروف و ادای کامل حرکات (اشباع حرکات) است؛ به گونه‌ای که آنچه تلاوت می‌شود شبیه به دندان‌های فاصله‌دار (ثَغْر مُرْتَلٍّ) گردد؛ یعنی دندان‌هایی که از هم جدا هستند و به شکوفۀ بابونه تشبیه شده‌اند. و اینکه آن را با سرعت و شتاب نخواند و پیوسته و بدون وقفه بیان نکند؛ همان‌طور که عمر رضی الله عنه فرمود: بدترینِ راندن، «حَقَّحَقَه» (به شدت راندن) است و بدترینِ قرائت، «هَذَرَمَه» (سَرَسری خوانی) است» تا جایی که [در اثر سرعت]

کلام تلاوت شده در پیوستگی اش، شبیه دندان های به هم فشرده و نزدیک (و برهم آمده) شود».

- ابن عطیه (۵۴۶ هـ): «رَتِّلْ در لغت به این معناست: با درنگ و تأمل بخوان و میان حروف فاصله انداز تا آشکار شوند. مقصود این است که اندیشه، مجالی برای نظر کردن و فهم معانی بیابد و به این وسیله، دل نرم گردد و نور و رحمت بر آن تابیده شود. ابن کیسان گفته است: مراد، فهمیدن قرآن در حین تلاوت آن است. این واژه برگرفته از عبارت «الثَّغْرُ الرَّتْلُ» است، یعنی دندان هایی که میان شان گشایش و فاصله وجود دارد. و روایت شده است که قرائت رسول الله ﷺ واضح و شمرده بود؛ به گونه ای که اگر کسی می خواست حروف را بشمارد، می توانست».

- فخر رازی (۶۰۶ هـ): او کلام زَجَّاج را نقل کرده و بر آن افزوده است: «مُبَرَّد گفته: ریشه آن از این گفتار [عرب] است: ثَغْرُ رَتْلٍ، هنگامی که میان دندان های پیشین، فاصله ای نه چندان زیاد وجود داشته باشد. و لَيْث گفته: ترتیل به معنای چینش هماهنگ یک چیز است، و «ثَغْرُ رَتْلٍ» یعنی دندان هایی با

چیدمان نیکو. و عبارت «رَتَّلْتُ الْكَلَامَ تَرْتِيلاً» یعنی سخن را با تأمل و به نیکوترین شکل بیان کردم. و فرموده خداوند متعال: **{تَرْتِيلاً}** تأکیدی بروجوب این امر است و اینکه این [شیوه] برای قاری قرآن، امری ضروری و ناگزیر است. و بدان که خداوند تعالی چون او را به نماز شب فرمان داد، به ترتیل قرآن نیز امر فرمود تا فکر و خاطر، فرصت تأمل در حقایق و دقایق آن آیات را بیابد. در نتیجه، هنگام رسیدن به ذکر خداوند، عظمت و جلال او را احساس کند و هنگام رسیدن به وعده و وعید (بشارت بهشت و هشدار دوزخ)، امید و ترس در او پدید آید و در آن هنگام، قلب به نور معرفت خداوند روشن گردد. و سرعت در قرائت، نشان‌دهنده عدم درنگ بر معانی است؛ زیرا نفس از یادآوری امور الهی و روحانی به وجد می‌آید و هر کس از چیزی به وجد آید، یاد کردن آن را دوست دارد و هر کس چیزی را دوست بدارد، از آن به سرعت عبور نمی‌کند. پس آشکار شد که مقصود از ترتیل، همانا حضور قلب و کمال معرفت است.»

- قرطبی (۶۷۱ هـ): «یعنی در خواندن قرآن شتاب مکن، بلکه آن را با درنگ و بیانی آشکار و همراه با تدبر در معانی بخوان.»

- بیضاوی (۶۸۵ هـ): «آن را با آرامش و با بیان واضح حروف بخوان، به گونه‌ای که شنونده بتواند حروف آن را بشمارد. این واژه از این گفته عرب گرفته شده است: «ثَغْرُ رَتْلٍ وَ رَتْلٍ» زمانی که دندان‌ها فاصله‌دار باشند».

- ابن جزئی غرناطی (۷۴۱ هـ): «ترتیل عبارت است از خواندن با درنگ و تأمل، کشیدن مدها، ادای کامل حرکات (اشباع)، و بیان آشکار حروف. این شیوه به تفکر در معانی قرآن یاری می‌رساند؛ برخلاف هَذَر (تندخوانی بی‌دقت) که صاحب آن نمی‌فهمد چه می‌گوید. رسول الله ﷺ قرائت خود را حرف به حرف و شمرده ادا می‌کردند و به آیه رحمتی نمی‌رسیدند مگر آنکه توقف کرده و [از خداوند] طلب رحمت می‌نمودند، و به آیه عذابی نمی‌رسیدند مگر آنکه توقف کرده و [به خداوند] پناه می‌بردند».

- ابن کثیر (۷۷۴ هـ): «آن را با تأمل بخوان، زیرا این کار کمکی برای فهم و تدبر در قرآن است. و پیامبر - صلوات و سلام خداوند بر او باد - این‌گونه قرائت می‌کرد. عایشه رضی الله عنها می‌فرماید: ایشان یک سوره را چنان با ترتیل می‌خواند که از سوره بلندتر از آن نیز طولانی‌تر به نظر می‌رسید. و در صحیح

بخاری از انس رضی الله عنه نقل شده که از او درباره قرائت رسول الله ﷺ پرسیده شد، پس فرمود: همراه با مَد (کشیدن حروف) بود. سپس «بسم الله الرحمن الرحیم» را خواند و «بسم الله» را کشید، «الرحمن» را کشید و «الرحیم» را کشید.

- ابن عادل (۸۰۸ هـ): «یعنی: در خواندن قرآن شتاب مکن، بلکه آن را با تأمل و آرامش بخوان و همراه با تدبر در معانی، آن را به روشنی بیان کن».

- ابن الهائم (۸۱۵ هـ): «ترتیل در قرائت به معنای واضح خواندن آن است؛ به گونه‌ای که گویی میان هر حرف با حرف دیگر فاصله می‌اندازد. از همین رو گفته شده است: «تَغَرَّرَتْ لُ وَ رَتَلُ» یعنی دندان‌هایی که از هم فاصله دارند و دندان‌ها به یکدیگر نچسبیده و بر روی هم سوار نشده‌اند».

- ثعالبی (۸۷۵ هـ): ایشان کلام ابن عطیه را نقل کرده و بر آن افزوده است: «غزالی در احیاء علوم الدین گفته است: و بدان که ترتیل و خواندن با تأمل و آرامش، به بزرگداشت و احترام نزدیکتر است و تأثیر آن در قلب، از تندخوانی

(هَذَرَمَه) و شتابزدگی قوی تر است؛ و مقصود از قرائت، تفکر است و ترتیل به این [تفکر] یاری می‌رساند».

- بقاعی (۸۸۵ هـ): وی سخنی شبیه به کلام زمخشری گفته و بر آن افزوده است: «زیرا این کار (ترتیل) موجب تدبر در قرآن می‌شود، پس نکات مهم آن برایش آشکار می‌گردد و اسرار و پوشیده‌هایش بر وی روشن می‌شود. ابن مسعود رضی الله عنه فرمود: آن را مانند پراکنده شدن خرماي خشک و نامرغوب (دَقْل) پراکنده نکنید و همچون خواندنِ شعر، با سرعت و بی‌دقت نخوانید؛ بلکه نزد شگفتی‌های آن توقف کنید و دل‌ها را با آن به حرکت درآورید و همت و هدف هیچ‌یک از شما، رسیدن به آخر سوره نباشد».

- ایجی (۹۰۵ هـ): «آن را واضح بیان کن و با آرامش و با بیانی آشکار از حروف، آن را بخوان».

- تفسیر جلالین، جلال الدین محلی و جلال الدین سیوطی (۸۶۴، ۹۱۱ هـ): «در تلاوت آن، با تأمل و درنگ عمل کن».

- ابوالسعود (۹۸۲ هـ): «و قرآن را با ترتیل بخوان» در اثنای آنچه از قیام [شب] ذکر شد، یعنی: آن را با آرامش و با بیان آشکار حروف تلاوت کن. {ترتیل کردنی} نیکو و بلیغ؛ به گونه‌ای که شنونده بتواند حروف آن را بشمارد. این واژه برگرفته از این گفتار عرب است: «تَعَرُّرْتُ وَ رَتَلْتُ»، هنگامی که دندان‌ها [کمی] از هم فاصله داشته باشند».

- ملا علی قاری (۱۰۱۴ هـ): «آن را با آرامش و با بیان آشکار حروف، اعم از ساکن و متحرک، بخوان».

- اسماعیل حقی (۱۱۲۷ هـ): «یعنی آن را با آرامش و با بیان آشکار حروف بخوان».

- محمد بن علی شوکانی (۱۲۵۰ هـ): «یعنی آن را با درنگ و همراه با تدبیر بخوان» و می‌گوید: «ریشه ترتیل، چینش منظم، هماهنگی و نیکویی ساختار است».

با بررسی دیدگاه‌های مفسران از قرن اول تا قرن سیزدهم، نکاتی برای ما روشن می‌گردد:

نخست: اینکه مفسران بر یک معنا برای ترتیل اتفاق نظر دارند و آن عبارت است از: شمرده‌خوانی، آشکار ساختن، خواندن با آرامش و وقار، درنگ کردن، تأنی ورزیدن و با مهلت خواندن قرآن؛ و همه این‌ها معانی نزدیکی به هم دارند. مقصود این است که ترتیل شیوه‌ای است که به تدبر در آیات و حضور دل در هنگام تلاوت یاری می‌رساند. به این ترتیب، ادعای شحرور مبنی بر اینکه ترتیل به معنای نیکو کردن صدا و آوازخوانی با الحان، مانند سرودهای آیینی مسیحیان، است، افتراپی دروغین به علما محسوب می‌شود؛ زیرا همان‌طور که دیدیم، مفسران هرگز چنین معنایی را ذکر نکرده‌اند!

دوم: مفسران از معنای لغوی ترتیل غفلت نکرده‌اند، بلکه هنگامی که از «تَغْر مُرْتَلَّ» یعنی دندان‌های فاصله‌دار، سخن گفته‌اند، آن را ذکر کرده‌اند؛ «در دندان‌ها «رَتَل» وجود دارد، و آن این است که میان دندان‌ها فاصله باشد و بر روی یکدیگر سوار نباشند»، چنانکه نَحَّاس می‌گوید؛ و این [معنای لغوی] را به

معنای قرآنی ترتیل ربط داده‌اند. در قاموس «العین» اثر خلیل بن احمد فراهیدی (متوفای ۱۷۰ هـ) آمده است: «الرتل: چینش هماهنگ یک چیز است، و ثَغْرُ رَتْلٍ: یعنی دندان‌هایی با چیدمان نیکو، و مُرْتَلٌ: یعنی فاصله‌دار. و رَتْلٌ الْكَلَامِ تَرْتِیلاً: هنگامی است که در آن درنگ کنم و آن را به نیکی تألیف (بیان) نمایم، و او در سخنش تَرْتَلٌ و ترسُل می‌کند، یعنی اجزای کلام را از یکدیگر جدا می‌کند». راغب اصفهانی (متوفای ۵۰۲ هـ) در کتابش «المفردات فی غریب القرآن» درباره معنای «رَتْل» می‌گوید: «هماهنگی و نظم یک چیز در عین استواری (و روشنی) است. گفته می‌شود: مردی با دندان‌های «رتل» (مرتب و با فاصله). و ترتیل: فرستادن (ادای) کلمه از دهان با آسانی و استواری (روشنی) است». و پیوند میان اصل لغوی کلمه و معنای اصطلاحی شرعی آن در قرآن، قابل ملاحظه است.

سوم: علما معنای ترتیل را با رسالت قرآن گره زده‌اند و آن را وسیله‌ای برای تدبّر در قرآن و دریافت پیام الهی به شیوه‌ای شایسته دانسته‌اند. ترتیل معنایی

صوری یا صرفاً تلفظی ندارد، بلکه عنصر اساسی در فهم و انتقال محتوای قرآن است.

چهارم: معنایی که علما برای ترتیل ذکر کرده‌اند، به سیاق آیاتی که از نماز شب سخن می‌گویند نزدیکتر است و از این رو، ترتیل آیات - به معنای واضح خواندن و قرائت آن با آرامش و تأنی - برای نیکو تدبر کردن در آن مناسب‌تر و برای تأثیرگذاری آن در قلب پیامبر ﷺ مؤثرتر خواهد بود تا ایشان را برای دریافت آن «قول ثقیل» (سخن گران‌سنگ) که از جانب خداوند بر او القا خواهد شد، آماده سازد.

پس سیاق کامل آیات به شرح زیر است: **يَا أَيُّهَا الْمَزْمَلُ (۱) قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا (۲) نَصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا (۳) أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا (۴) إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا (۵) إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا (۶)** [المزمل: ۱-۶] (ای جامه به خود پیچیده! (۱) شب را، جز اندکی، به پا خیز؛ (۲) نیمی از آن را، یا اندکی از آن کم کن، (۳) یا بر آن [نصف] بیفز، و قرآن را شمرده و با تأمل بخوان. (۴) به راستی که ما به زودی سخنی گران‌سنگ بر تو القا خواهیم کرد. (۵) بی‌گمان،

عبادت شبانه، مؤثرتر و گفتار در آن استوارتر است). این سیاق، آشکارا نشان می‌دهد که به ترتیل در چارچوب قیام شب امر شده است و اینکه [ترتیل]، نوعی آمادگی برای دریافت «قول ثقیل» (سخن گران سنگ) از وحی است.

از این رو، ابن کثیر در تفسیر این فرموده خداوند متعال: **﴿إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾** [المزمل: ۶] (بی‌گمان، شب‌زنده‌داری [و عبادت شب بر نفس] دشوار است، و برای گفتار [و نیایش] مناسب‌تر و استوارتر است)، می‌گوید: «مقصود این است که قیام شب، بیشترین هماهنگی را میان دل و زبان ایجاد می‌کند و برای تلاوت، موجب تمرکز بیشتری می‌شود. از این رو فرمود: **﴿هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَأَقْوَمُ قِيلًا﴾** یعنی: برای حضور ذهن در ادای قرائت و فهم آن، از [عبادت در] روز مناسب‌تر است؛ زیرا روز، زمان پراکندگی مردم و درهم رفتن صداها و اوقات کسب و کار است».

بلکه اگر به آیه دیگری که لفظ «ترتیل» در آن ذکر شده، یعنی در سوره فرقان، نگاه کنیم: **﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾** [الفرقان: ۳۲] (و کافران گفتند: چرا قرآن یک‌باره بر او

نازل نشد؟ [نزول تدریجی آن] این چنین است تا قلب تو را با آن استوار گردانیم، و آن را به تدریج و با تأمل بر تو خواندیم، در می‌یابیم که آن نیز صحت دیدگاه مفسران را درباره معنای ترتیل تأیید می‌کند. بنابراین ترتیل در اینجا - چنانکه طبری می‌گوید - یعنی: «و آن را بخش بخش به تو آموختیم تا آن را [به خوبی] حفظ کنی». و بغوی برخی از دیدگاه‌های امامان تفسیر از سلف را در این باره نقل می‌کند: «ابن عباس می‌فرماید: آن را به روشنی بیان کردیم؛ و ترتیل، همان بیان کردن همراه با تأمل و درنگ است. و سدی گفته است: آن را جزء به جزء نازل کردیم. و مجاهد گفته: برخی از آن در پی برخی دیگر [نازل شد]. و نخعی و حسن و قتاده گفته‌اند: آن را جدا جدا و آیه به آیه نازل کردیم». پس معنای ترتیل از دیدگاه مفسران، با دلالت آیه سوره فرقان نیز همخوانی دارد؛ آیه‌ای که از نزول جدا جدا و آیه به آیه قرآن برای استوار ساختن قلب پیامبر و آسان نمودن حفظ آن سخن می‌گوید.

پس همان‌طور که می‌بینیم، به وضوح آشکار است که معنایی که علمای امت برای ترتیل ذکر کرده‌اند، هم با سیاق آیات ارتباط بیشتری دارد و هم در پیوند

با ریشه لغوی کلمه منطقی‌تر است. افزون بر این، هیچ‌یک از آنان، برخلاف ادعای شحرور، به نیکو گرداندن صدا و آواز خواندن با الحان اشاره‌ای نکرده است!

اما معنایی که شحرور از ترتیل مد نظر دارد، یعنی جمع‌آوری آیاتی که در یک موضوع واحد هستند، هیچ ارتباطی نه با ترتیل و نه با سیاق آیه دارد. با این حال علمای امت از این کار غفلت نکرده‌اند، اگرچه آن را در کتب تفسیر قرار نداده‌اند؛ چرا که آنان در کتب عقاید، فقه، تزکیه و غیره، به موضوعات قرآن پرداخته‌اند و ازدورانی زودهنگام با تالیف موضوعی آشنا بوده‌اند. شما در هر موضوعی (مانند نماز، حج، ایمان، اسلام، اموال یا ازدواج) خواهید دید که آنان آیاتی را که به آن موضوع می‌پردازد، در یک باب (فصل) گردآوری کرده‌اند. بنابراین آنها از این شیوه‌ای که شحرور گمان می‌کند خود مخترع آن است، غفلت نورزیده‌اند!

و اگر خداوند می‌خواست که ما آیات قرآن را بر اساس موضوعات بازچینی کنیم، خود او - سبحانه و تعالی - از همان ابتدا آن را بر اساس موضوع مرتب

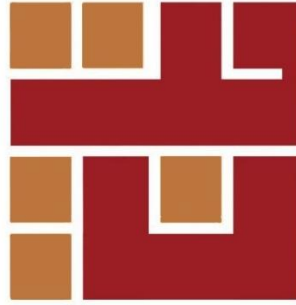
می‌کرد. اما پروردگار عزوجل بر اساس حکمت خویش، آن را به همین شکلی که ما می‌شناسیم مرتب نمود و به ما دستور داد قرآن را در حالی که به همین ترتیب است، ترتیل کنیم. ما یقین داریم که هر جزئیاتی در قرآن، از حکمت خداوند سرچشمه گرفته است و آنچه به نظر می‌رسد که موضوعات مختلفی در یک سوره است، دلالت و معنایی دارد که اولیای الهی از میان علما آن را می‌دانند؛ کسانی که کلام پروردگارشان را به درستی درک می‌کنند و با لطافت این چنین حکیمانه انس می‌گیرند. پس او - سبحانه و تعالی - از عبث و بیهودگی منزّه است و کلام او، حکیمانه‌ترین کلام‌هاست.

خلاصه اینکه، شحرور یا کلام مفسران را نفهمیده و گمان کرده که آنان از آوازخوانی و قرائت با الحان سخن می‌گویند! یا اینکه عمداً به تحریف سخن علما و دروغ بستن به ایشان می‌پردازد و به خواننده چنین القا می‌کند که آنان در تفسیر «ترتیل»، سخنی سطحی و غیرمنطقی گفته‌اند. در هر دو حالت، کسی که چنین می‌کند، شایستگی تفسیر قرآن و پژوهش در آن را ندارد؛ زیرا او میان جهلی که به نفهمیدن کلام روشن و آشکار می‌انجامد، و بی‌بهره بودن

ترتیل قرآن، میان مفسران و محمد شحرور |

از امانت علمی که به دروغ بستن بر علما و تحریف گفته‌هایشان منجر
می‌شود، سرگردان است!

ترتیل قرآن، میان مفسران و محمد شحرور |

مرکز مطالعات متین

www.MatinStudies.com

t.me/MatinStudies

facebook.com/MatinStudies

Instagram.com/Matinstudies

X.com/Matinstudies